

BRENDA VAN ES

ZO DOE JE DAT

auto-
biografie

HÉT BOEK
DAT STRUCTUUR
GEEFT VOOR
JOUW BOEK!

JE LEVENS- VERHAAL SCHRIJVEN

familie-
geschiedenis

biografie

ZO DOE JE DAT,
JE LEVENVERHAAL SCHRIJVEN

ZO DOE JE DAT, JE LEVENVERHAAL SCHRIJVEN

Copyright ©2017 | Brenda van Es | www.100jaarnavandaag.nl

Eerste druk 2017
Tweede druk 2017
Derde druk 2018

Uitgeverij: 100 jaar na vandaag
Eindredactie: Martine Werners
Illustraties: Harriët Bergsma
Vormgeving: Hester Droog

ISBN: 978-94-92613-00-4

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

“THERE IS NOTHING TO WRITING.
ALL YOU DO IS SIT DOWN AT A TYPEWRITER AND BLEED.”

- ERNEST HEMINGWAY -

VOORWOORD

Het besluit is genomen. In onze tuin in Haarlem schittert het middaglicht op mijn theeglas. Eigenlijk is het besluit al heel lang geleden gevallen, het heeft simpelweg jarenlang moeten broeden voordat de schil van het ei openging en het kuiken het licht zag.

Ze zeggen weleens dat je voorbestemd bent in het leven. Dat je moet doen waarvoor je geboren bent. Ik heb er lang over gedaan om mijn bestemming te vinden, maar ergens wist ik wel dat ik op een plezierige manier nieuwsgierig kon zijn. Doorvragen, de onderste steen boven halen, je niet laten afleiden door de manoeuvres die iemand maakt om een vraag te ontwijken. Vrienden beschuldigden mij ervan dat het met mij altijd érgens over gaat. En nu het besluit uit het ei gekropen is, is het in één keer duidelijk waar die eigenschap goed voor is.

PAP, VERTEL 'NS

Rond mijn dertigste gaf ik mijn vader het invulboek 'Pap, vertel 'ns'. In dat boek staan allerlei vragen die hij schriftelijk moest beantwoorden. Misschien ken je die vriendenboekjes van vroeger wel, waarin gevraagd werd op wie je verliefd was en wat je lievelingskleur was. Zoiets kun je je voorstellen bij zo'n invulboek waarin vragen staan als 'Wanneer was je het meest trots op mij?', 'Welke ruzie die we ooit hebben gehad, kun jij je nog goed herinneren en waarom?' of 'Welke vakantie vond je bijzonder?' Mijn vader deed er twee jaar over om het boek ingevuld aan mij terug te geven.

Ik was er ontzettend blij mee. Zijn antwoorden waren natuurlijk maar een deel van het verhaal, maar toch. Er werd bij ons thuis niet veel gepraat, dat maakte dit boek extra waardevol. Er lag iets vast. Bij mijn ouders was er blijkbaar door het invulboek een knop omgegaan. Ze zeiden tegen mij en mijn zus: 'Misschien zijn sommige dingen niet duidelijk ingevuld, daarom nodigen we jullie graag uit voor een diner zodat we het er eens rustig over kunnen hebben. Jullie mogen alle vragen stellen die je wilt.' Mijn zus en ik kregen carte blanche.

OVER KEUZES IN HET LEVEN

En toen gebeurde er iets. De familie verhalen die naar boven kwamen, waren anders dan ze altijd waren geweest. Het ging niet over de harde feiten zoals je die vindt in een stamboom, niet over wie met wie trouwde en niet over de vakanties. Nee, het ging over de keuzes die ze maakten in hun leven, over het hoe en waarom. Hoe het was om in een groot gezin op te groeien. De kansen die ze kregen (of juist niet). Hoe geloof een stempel drukte op alles wat ze deden. Over onze – ik durf te zeggen – strenge opvoeding. Wat ze anders zouden doen met de kennis van nu. Over karaktereigenschappen. Wat ze bij ons terugzien van zichzelf en van hun ouders. Waarom ze tijdelijk het geloof de rug toekeerden. Het was

een geschenk om zo open en eerlijk met onze ouders te praten: kritisch en vragend, niet boos of verwijtend.

VERHALEN RIJGEN

Voor mijn werk reisde ik in diezelfde periode meerdere keren per jaar naar ontwikkelingslanden om mensen te portretteren voor een non-profit-organisatie. Ik haalde veel voldoening uit de unieke gesprekken die ik mocht voeren met mensen over de hele wereld. Van Bangladesh tot Senegal, van Mali tot Myanmar. Ervoor zorgen dat gesprekken niet op de oppervlakte blijven, maar de diepte ingaan, vertrouwen geven en winnen, ervoor zorgen dat alles goed voelt, dat alle vragen gesteld kunnen worden, om daarna met alle respect de kralen te rijgen en tot een verhaal te komen.

LANG GENOEG GEBROED

En opeens wist ik het. Daar, in onze tuin in Haarlem, met de middagzon op mijn theeglas, kwam het opeens samen: mijn studie, mijn werk, dat invulboek, onze buitenlandwens die we al jaren hadden. Het broeden had lang genoeg geduurd. Levensverhalen schrijven, dat was het. En dat kon wat mij betreft, maar op een plek: in Spanje, het land waar de tijd stil lijkt te staan. Mijn partner en ik maakten het plan rond: ik zou levensverhalen schrijven onder de Spaanse zon en hij zou gaan wielrennen in de Sierra Nevada (zie www.wielrenvakantie.nl). Nog dat jaar vertrokken we naar Andalusië om deze twee bedrijven op te zetten.

‘MEVROUW VAN ES, ZOU U ER EEN GEHEEL VAN WILLEN MAKEN?’

Een jaar na aankomst in Spanje breidde ik het schrijven van levensverhalen uit naar het organiseren van schrijfweken in Spanje, zodat mensen zelf hun levensverhalen konden schrijven. Water namelijk gebeurde was dat men-

sen mij benaderden. ‘Mevrouw Van Es, u schrijft toch levensverhalen. Ik ben al heel ver met het schrijven van mijn boek (...), maar het zijn allemaal losse stukken, bovendien heb ik ook nog een doos met brieven en drie dagboeken van mijn vader, zou u daar een geheel van willen maken, want mij lukt het niet.’

En ik wist, al die losse flodders kúnnen geen geheel vormen. Het is niet overdacht, er wordt uitgegaan van dat wat er is, niet van wat je wilt vertellen in je boek en wat je daarvoor nodig hebt. Ik was daar zelf al meerdere keren tegenaan gelopen bij het schrijven van een levensverhaal, dat een verhaal te groot was, omdat alles erin moest. Ik leerde dat dat, juist dat, niet goed is voor je boek. Dat je jezelf verliest in de hoeveelheid. Dat chaos de overhand neemt. Ik herkende daardoor ook direct waar de crux zat bij de mensen die niet eerder met dit bijltje gehakt hadden en die wel hun boek wilden schrijven. Het ontbrak ze stuk voor stuk aan structuur, een rode draad, een verhaallijn. Kon ik daar geen schrijfcursus van maken, vroeg ik mezelf af. En zo geschiedde.

SCHRIJFWEKEN IN ANDALUSIË

Zoveel mogelijk leeftijdsgenoten het levensverhaal geven van hun ouders, dat was wat ik voor ogen had. Dat ging door het succes van de schrijfweken vele malen sneller dan ik het ooit zelf zou kunnen doen. Bijna elke maand vindt er in Spanje een schrijfweek ‘Ik & mijn levensverhaal’ plaats met maximaal acht deelnemers. Daarnaast geef ik op afstand schrijfcoaching aan mensen die deel hebben genomen aan een schrijfweek en hun verhaal thuis af schrijven.

De schrijfweken gaan allang niet meer alleen over *het levensverhaal*, maar over ‘autobiografisch schrijven’ in het algemeen, waardoor er ook jongere mensen van 30, 40 jaar deelnemen, die over een specifieke periode uit

hun leven schrijven. Maar het vinden van de structuur en de rode draad blijft de kern in alles wat ik doe. En dat is precies waar dit boek over gaat.

Dit boek *Zo doe je dat, je levensverhaal schrijven* is een uitgestoken hand om stapsgewijs de structuur van jouw boek te vormen. Ga je mee?

Brenda van ES

januari 2017

INHOUDSOPGAVE

VOOR WE BEGINNEN	15
ZO LEES JE DIT BOEK	25
1. DUS JIJ WILT EEN BOEK SCHRIJVEN OVER JE LEVEN? <i>Heel mooi, maar laat je pen nog maar even liggen</i>	27
2. EN, WAAR GAAT JE BOEK OVER? <i>Bij het eind beginnen</i>	43
3. LANG LEVE DE CHAOS <i>Alles op tafel</i>	57
4. ORDE IN DE CHAOS <i>Op zoek naar jouw thema</i>	77

5. RICHTING GEVEN AAN JE VERHAAL	97
<i>Onderweg naar je hoofdstukken</i>	
6. LEKKER SCHRIJVEN	113
<i>Hoe je je verhaal helder en krachtig schrijft</i>	
7. DE 5 SCHRIJFWAARHEDEN	147
<i>De sleutel om door te schrijven</i>	
8. EN ZO MAAK JE JE BOEK OOK ECHT AF	155
<i>Van verhaal naar boek</i>	
BIJLAGEN	
<i>Boekenlijst</i>	169
<i>Handige websites</i>	171

VOOR WE BEGINNEN

WAAROM IK BESLOOT DIT BOEK TE SCHRIJVEN

‘Wat houdt dat dan precies in?’ vraagt Tom als ik vertel wat ik doe. ‘Je helpt mensen bij het schrijven van hun boek, maar hoe doe je dat?’ Hij staat in de keuken en wast de peultjes, snijdt ze met het mes in z’n rechterhand doormidden en doet ze in de pan die op het vuur staat. ‘Wijntje?’

Tom heeft ons uitgenodigd bij hem en zijn vriendin om in hun nieuwe huis te komen eten. Hoge plafonds, een grote open moderne keuken die net zo groot is als hun woonkamer. Het draadjesvlees staat al uren op en suddert zachtjes. ‘Ik bedoel, hoe kun je iemand leren een boek te schrijven?’ zegt hij. Hoe leg ik dat uit? Het heeft niet alleen te maken met het boek *an sich*, het is het proces eromheen. Een proces dat veel mensen maar één keer in hun leven doorlopen, omdat ze hun levensgeschiedenis willen schrijven voor zichzelf, lotgenoten, de kinderen of kleinkinderen. Vaak zoveel te vertellen, maar zo weinig schrijfervaring en daardoor rijst al snel de vraag ‘Waar begin je?’

‘Ik zorg dat mensen beslissingen nemen zodat ze *gericht gaan schrijven*, zodat ze hun verhaal helder en krachtig op papier zetten. Dat ze een structuur hebben om hun verhaal aan op te hangen.’ Tom fronst z’n voorhoofd. Ik vertel verder. ‘Om het duidelijker te maken: stel dat je een huis wilt bouwen. Een huis bouwen, dat is een mooi idee, maar wát voor een huis? Hoeveel kamers heeft het, voor wie is het, voor jou alleen of voor een grote familie? Of wil je een huis met een klein huisje ernaast voor als je ouders 80 zijn? Je neemt die beslissingen vooraf, niet terwijl je bouwt. Een aannemer wijst aan waarover je moet nadenken. Wil je twee voordeuren of eentje? Zoals de aannemer het huis bouwt, bouw ik verhalen.’ De tafel wordt gedekt. We gaan eten.

Tom schenkt de wijn in terwijl hij vertelt over zijn vader. Die heeft Indo-roots waar thuis nooit over is gesproken, hij kwam naar Nederland toen hij 9 was, inmiddels is hij 70. Tom voelt aan dat de tijd voor de waarheid, in feite zijn waarheid, dringt. Straks is zijn vader te oud om überhaupt nog iets te kunnen vertellen. Wat maakte zijn vader daar mee, met welke dromen kwam hij naar Nederland, waarom doet het erover praten hem zoveel pijn en verdriet, en vooral: waarom heeft hij er Tom, zijn bloed-eigen zoon, nog nooit over verteld? De schalen gaan rond. ‘Misschien wil mijn vader ooit ook nog wel zijn levensverhaal schrijven,’ zegt hij hoopvol. Ik zeg dat ik dat ook hoop voor hem.

‘Het is bijzonder wat je doet, je hebt goud in handen voor die mensen, maar ook voor hun kinderen en kleinkinderen. Je hebt daar dus een, laten we zeggen, bouwplan voor? Dat zou je op moeten schrijven. Ik weet zeker dat heel veel mensen daarmee geholpen zijn.’

Hij heeft gelijk. Ik zou het op moeten schrijven.

De levensverhalen die ik voor en over anderen schreef, kan ik niet delen wegens privacy, de oplage is dikwijls vijf tot tien boeken en ze zijn niet te koop bij bol.com of bij de Bruna. Terwijl de methode aanwijsbaar werkt. Meer dan honderd mensen realiseerden aan de hand van mijn methodiek hun boekidee. Tom had gelijk: als ik mijn boek zou schrijven, kunnen nog veel meer mensen hun levensgeschiedenis doorgeven.

En dus begon ik te schrijven.

Omdat ik wil vertellen hoe je structuur vindt, hoe je verhaallijnen opduikt en hoe je het geheel aan elkaar schrijft. Ik wil vertellen over mijn zelf-ontwikkelde ©ES-methode – wat staat voor Eerst Structuur – die ik gebruik bij het schrijven van levensverhalen van anderen én bij de schrijfweken waar ik mensen leer hoe ze zelf hun verhaal op papier kunnen zetten.

ZONDER STRUCTUUR, GEEN VERHAAL

Mensen die hun levensverhaal, familieverhaal of autobiografie willen opschrijven, hebben vaak relevante schrijversvragen. Dat zijn vragen die ik ook heb als ik schrijf, met als enige verschil dat ik weet hoe je een levensverhaal structureert. Welke vragen je moet stellen, waar je door moet vragen en welke details buiten beschouwing gelaten kunnen worden. Waar je een dialoog opvoert of metaforen gebruikt, hoe je de essentie vangt in woorden. Met behulp van allerlei instrumenten die ik toevallig vond, omdat ik er zelf tegenaan liep bij het schrijven van levensverhalen ontwikkelde ik een methodiek waarbij structuur voorop staat. Zonder structuur, geen verhaal. Dat deze ©ES-methode van onschatbare waarde blijkt, beseft ik door de deelnemers die ik ontvang bij de zesdaagse cursus in Spanje. Na thuiskomst mailen of bellen ze om te zeggen dat zij dan wel weer geland zijn in Nederland, maar dat het toch nog wel wat tijd gekost heeft voordat de inhoud dat ook deed.

Begrijpelijk, want de methode heeft verschillende elementen in zich: het creatieve schrijfproces, de levensfasen, de herinneringen, het zoeken van verbindingen in die levensfasen of tussen generaties, het verhaal structureren, beginzinnen vormen, focus houden in het verhaal, metaforen schrijven, dialogen opvoeren, etc.

KAN DIT ER NOU WEL IN, OF NIET?

Ondertussen houden deze kersverse schrijvers ook rekening met al die mensen, die graag hun boek zouden willen lezen als het af is, maar voor wie hun boek helemaal niet is bedoeld. Dat is herkenbaar voor veel mensen die een boek schrijven over hun leven.

Een boek schrijven levert ethische vragen op, want die ene vriendin deed die ene keer heel onaardig waardoor je overwoog haar niet meer te bellen. Kan dat er nu wel, of niet in? Straks leest ze het. Of de relatie met een stiefvader, dat was er een van haat en liefde, wat schrijf je er wel over op, en wat niet? Of dat er wel een goede relatie is met de jongste dochter, maar de oudste, die zie je liever niet in jouw levensverhaal neuzen. Kortom, een levensverhaal schrijven maakt nogal wat los, vooral als de schrijver van het verhaal van tevoren niet kadert waar het boek over gaat en voor wie het is. Daarom is het een van de eerste stappen waar we straks mee gaan beginnen.

DRIE SOORTEN SCHRIJVERS

De afgelopen jaren leerden mij dat er grofweg drie soorten autobiografische schrijvers zijn. De eerste categorie zijn de mensen die hun levensverhaal of familiegeschiedenis schrijven voor de kinderen en kleinkinderen. De tweede groep zijn de ervaringsdeskundigen die schrijven over iets wat ze hebben meegemaakt. De laatste groep zijn de mensen die voor zichzelf schrijven.

1. SCHRIJVEN VOOR DE KINDEREN

Waarom zou je over je leven schrijven voor volgende generaties? Omdat het waardevol is voor je kinderen om te weten uit welk nest ze komen. Denk maar aan Tom. Als hij zou weten waarom zijn vader angstvallig stil is over zijn geschiedenis, dan weet hij ook waar het zwijgen vandaan komt en waarom Tom op een bepaalde manier is opgevoed. Onze geschiedenis begon immers al ver voordat we geboren werden. Een tv-programma als *Verborgen Verleden* laat zien hoe voorouders nog altijd een stempel drukken op de generaties van nu. Jochem Myjer, cabaretier, kwam er in dat programma achter dat zijn achternaam Myjer is, en niet Meyer zoals je zou verwachten, omdat z'n voorvader werd aangegeven door zijn moeder die de achternaam correct spelde, namelijk 'Meyer', maar op de volgende regel van de akte staat de naam door de ambtenaar verkeerd gespeld als 'Myjer'. Als dat geen grap is.

Esther, een deelnemer van de schrijfweken schreef over het leven in communes. Een unieke schets waarmee ze voor zichzelf orde in haar herinneringen schiep, maar nog belangrijker: een van haar kinderen werd daar opgevoed. Ze vertelde mij: 'Het was een andere tijd, de hippietijd, alles kon, alles mocht, niets was van niemand en alles was van iedereen. Moederschap tonen, je kind toe-eigenen was er niet bij, het kind was van de gemeenschap, niet van de ouders.' Dat is een verhaal dat mijn generatie niet kent (ik ben geboren in 1976). De hippietijd was, zo ver ik het ken van horen zeggen, juist vrij; seks, drugs en rock 'n roll. Inmiddels weet ik door haar verhaal dat het complexe materie is – zo'n vrije wereld kan heel ingewikkeld uitpakken, vooral als je bescheiden bent en introvert. Haar zoon zei later: 'Als klein jongetje voelde ik me dikwijls verlaten, door de levensgeschiedenis van mijn moeder begrijp ik waar dat gevoel vandaan kwam. Hoe kon ik begrijpen dat ik *van iedereen* was? Nu zie ik hoe dat stuk van haar leven effect op mij heeft gehad, alsof het laatste puzzelstukje is gelegd en ik mijzelf nu beter begrijp'.

Of neem het verhaal van de joodse zusjes Janie en Hedia die gepest werden door de broers in de familie. Moeder kwam niet voor hen op, want na de oorlog waren de meisjes een stuk minder belangrijk geworden: het ging vooral om de jongens, die op een voetstuk werden geplaatst. Zij waren tenslotte de stamhouders en zouden de familienaam voort laten leven. Dat besef doet zeer en maakt een wezenlijk onderdeel uit van het levensverhaal van de zusjes. Meerdere vrouwen vertelden mij soortgelijke verhalen, ook vrouwen die joodse mannen trouwden.

ONTHULLINGEN

Zo onthullend en bol van bekentenissen of geheimen hoeft een levensverhaal heus niet altijd te zijn, maar je ziet wel dat er in elk leven een drama schuilt: stotterende kinderen die binnenshuis werden gehouden, meisjes die in de jaren '50 niet mochten studeren, het geloof dat angst inboezemde en kinderen klein hield, of de oudste van het grote gezin die de jongste moest opvoeden en daardoor zelf geen kinderen meer wilde.

De conclusie is dat de volgende generatie het met de gevolgen moet doen. Je kind(eren) zal (zullen) je dankbaar zijn als je jouw verhaal schrijft, want je heldert er de familiegeschiedenis mee op. Alsof je grond weghaalt en zegt 'kijk, dit zijn jouw wortels.'

2. SCHRIJVEN VOOR DE WERELD

De tweede categorie autobiografische schrijvers zijn de ervaringsdeskundigen die hun waargebeurde verhalen op papier zetten voor lotgenoten die zich (mogelijk) herkennen in het verhaal. Een verhaal dat anderen wakker schudt, waarin tips worden gegeven, of suggesties worden gedaan. Vaak is het een mix tussen het levensverhaal en een thema, een vakgebied, een ideologie of iets waar je mee te maken kreeg,

zoals een scheiding. Voorbeelden te over: Stephen King schreef *Overleven en schrijven* en begint in dit boek bij zijn levensverhaal om daarna te vertellen hoe hij succesvol werd en 42 boeken schreef (over schrijver-
schap gesproken!). Sonja Bakker schreef het boek *Bereik je ideale gewicht* waarvan 400.000 exemplaren werden verkocht. Later schreef ze het boek *Bereik én behoud je ideale gewicht*. Briljant gevonden. Annemarie van Gaal scheidde van haar man en schreef het boek *Exit* met allerlei tips rondom een scheiding. Drie voorbeelden, drie keer autobiografisch. Deze verhalen komen vaak voort uit frustraties. Van Gaal moest zelf het wiel uitvinden en deelt door dit boek haar ervaringen over de scheiding met lotgenoten. Bakker was zélf twintig kilo te zwaar, ze woog toen nog tegen de tachtig, en ze snapte niet waardoor dat kwam. Nadat ze alles had geprobeerd om af te vallen, begon ze aan een schriftelijke cursus voedingsleer van de LOI. Toen begreep ze dat het haar eetpatroon was. Dat het boek er moest komen, was duidelijk: ze had de wereld iets te vertellen, ze ontwikkelde een dieetmethode en schreef er een boek over.

MIJN LEVEN, IK KAN ER EEN BOEK OVER SCHRIJVEN

Het zijn niet alleen bekende schrijvers die autobiografisch schrijven voor lotgenoten, ook deelnemers van de schrijfweken schrijven over thema's waar ze anderen mee helpen. Een tienermoeder schreef over hoe ze tegen de vooroordelen van de buitenwereld aanliep, hoe ze zich constant moest bewijzen en hoe ze tot op de dag van vandaag probeert haar kind te behoeden ook een tienermoeder te worden (www.voortienermoeders.nl). Of Inma, die een temperamentvolle voorliefde ontwikkelde voor schoonheid en Chinese astrologie. Dat komt niet uit de lucht vallen, haar voorgeschiedenis heeft lang geleden bepaald dat deze interesse in haar zou groeien. Ze zeggen weleens: een onderwerp zoekt jou, niet andersom. Als jij de wereld iets te vertellen hebt, schrijf het op en begin vandaag. Jij bent de enige die dat kan doen.

3. SCHRIJVEN VOOR ZICHZELF

De derde categorie zijn de autobiografische schrijvers die voor zichzelf schrijven. De geestelijke boel opruimen, de grote kuis, klaar zijn voor een nieuwe stap, gebeurtenissen overzichtelijk maken voor jezelf. Aan welke verhalen je kunt denken in deze categorie? Bijvoorbeeld aan Maria die haar man drie jaar lang verzorgde, aan Cecille die een jaar geleden scheidde van haar man die jaren tegen haar loog, of aan Katrien die haar zoon na een lang ziekbed veel te jong verloor aan kanker. Deze schrijvers blikken terug op (een deel van) het leven en laten hun gedachten daarover de vrije loop. Schrijven zorgt voor reflectie en inzichten voor de persoon zelf, dat maakt het op een bepaalde manier therapeutisch, of althans, daar schuurt het tegenaan. Een dagboek kan heel bevrijdend werken. Sommige schrijvers willen een verhaal schrijven voor zichzelf. Dat zorgt vaak voor overzicht en geeft een opgelucht gevoel. Eindelijk is de warboel ontward. Het kan gebeuren dat het schrijven te emotioneel wordt. Pas daarmee op, het is altijd het belangrijkste om het schrijfplezier vast te houden. Structuur en verhaallijnen horen daar niet altijd bij.

ZORG VOOR SCHRIJFPLEZIER

Toen ik net begon met de schrijfweken ontving ik Marie, een vrouw die nog maar pas uit een burn-out kwam. Dat we alles oprakelden om de verhaallijn naar boven te halen deed pijn en verdriet waardoor het schrijven haar geen opluchting bracht, geen plezier. We hebben het proces van zoeken naar de verhaallijn direct stopgezet. In plaats daarvan kreeg ze dagelijks een positieve schrijfo opdracht waardoor ze schrijfzin kreeg. Maar de verhaallijn, die hebben we laten liggen waar hij lag. Links.

WE GAAN BEGINNEN

Als je kijkt naar jouw verhaal, in welke categorie zou jij jezelf indelen?
Het is handig om dit van jezelf te weten.

Wat je antwoord ook is, in dit boek ga je stap voor stap de structuur van
jouw verhaal opzetten. Zin om te beginnen met de schrijfreis van je verhaal?
Blader snel door naar het eerste hoofdstuk.

Veel succes!

ZO LEES JE DIT BOEK

- Elk hoofdstuk heeft een korte inleiding;
- Daarna licht ik een specifiek onderwerp toe;
- Dat omlijst ik met meerdere voorbeelden;
- Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een opdracht.

De stappen die beschreven zijn in dit boek, zijn opeenvolgend. Je kunt **niet** kriskras door elkaar werken. Voordat je begint, blader het geheel gerust eens diagonaal door zodat je je een idee vormt van hetgeen je te wachten staat.

Verder lezen? Bestel het [boek hier](#)
of kom naar de dag cursus en ontvang het [boek gratis](#).

Met zonnige groet,

Brenda

